

UDK 821.111-93-311.3.09

821.163.42-93-311.3.09

Stručni članak

Članak primljen: 25. ožujka 2008.

Kristina Žeko***PUSTOLOVNI DJEČJI ROMANI**

Sažetak: U članku se prikazuje pristup pustolovnom dječjem romanu s obzirom na njegove značajke. Usporedba i interpretacija romana ostvarit će se na predlošku romana *Robinson Crusoe*, *Daniela Defoea* i *Koko u Parizu*, *Ivana Kušana*. Najvažnije su značajke pustolovne književnosti: romantika prostora, izvanredna situacija, posebna vitalnost likova.

Ključne riječi: pustolovni dječji romani, *Daniel Defoe*, *Robinson Crusoe* - *Ivan Kušan*, *Koko u Parizu*, prototip pustolovnog romana, detektivski roman, prerade i prijevodi, književna kritika

PUSTOLOVNI DJEČJI ROMANI

Pustolovnost ili avanturistika bitan je dio dječje psihe. Djeca maštaju o neobičnim zgodama, velikim podvizima, uzbudljivim događajima i dalekim putovanjima, dakle svemu što ih može izvući iz monotonije svakodnevice. Jedna od definicija pustolovine jest: «Smion pothvat u kojem se susreću pogibelji i rasplet ovisi o nepredvidljivim događajima.»¹

Tri su najvažnije značajke pustolovne književnosti: romantika prostora, izvanredna situacija i posebna vitalnost likova. Junaci su najčešće moreplovci, gusari, kauboiji i Indijanci, tragači za zlatom, robijaši, istraživači, usamljenici i pustolovi svih vrsta.

Shema romana odlikuje se jednostavnošću. Snažan i izdržljiv junak mora izvršiti težak zadatak – preživjeti na pustom otoku, izdržati morske oluje i doploviti do zadane točke, osloboditi zarobljenike, prenijeti važnu poruku, spriječiti neprijatelja te svladati mnoge opasnosti. Junak ima neprijatelje i pomagače te na kraju pobjeđuje.

Začetak pustolovnog žanra nalazi se u Homerovoj *Odiseji*, Cervantesovom *Don Quijoteu*, biblijskim motivima, srednjovjekovnim romanima i našim junačkim pjesmama o kraljeviću Marku. Pravi začetnik pustolovnoga romana engleski je pisac *Daniel Defoe*, a njegov roman *Robinson Crusoe* objavljen je 1719. godine.

---

* Kristina Žeko, prof., Osnovna škola „Lipovac“, Lipovac

¹ Diklić, Zvonimir – Zalar, Ivo. *Čitanka iz dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 199.

Pustolovni roman dijeli se u mnogo podvrsta: robinzonade, gusarski roman, roman o moreplovcima, traženju zakopanog blaga, kaubojima i Indijancima, Divljem zapadu, detektivski roman ili krimiči uopće, znanstvenofantastični roman, povijesni i sl.

Učestalost putovanja, koje je osnovni pokretač fabule, odgovara dječjim željama i njihovoj psihologiji jer djeca vole putovati. Pustolovni roman privlačniji je što je pothvat zanimljiviji, junak sposobniji, napetost jača, ali je u raskoraku sa stvarnošću. Djeca od desete do četrnaeste godine najviše čitaju takve romane jer njihova narav čezne za pustolovinama, nečim neobičnim i uzbudljivim, a sve to pronalaze u literaturi.

Romanopisci su često prikazivali junaka na putovanju, u lutanju i traženju. Šegrt Hlapić Ivane Brlić-Mažuranić bježi od majstora Mrkonje i putuje svijetom (Čudnovate zgrade šegrta Hlapića), Zlatko Jagode Truhelke ide u Bosnu u potragu za majkom (Zlatko), Kästnerov Emil putuje vlakom u posjet teti u Berlin (Emil i detektivi), Lovrakovi učenici putuju jednom iz sela u grad (Vlak u snijegu), a drugom prilikom iz grada na selo (Devetorica hrabrih), Twainov Tom predlaže prijateljima neka krenu u uzbudljive pustolovine s Indijancima (Doživljaji Huckleberryja Finna). Dječji roman, prikazujući uzbudljiva zbivanja, dolazi u dodir sa značajkama detektivskog romana, a one su sljedeće: tajne zločina i zločinaca, odgonetanje zagonetke i pronalazak rješenja problema.

Daniel Defoe, J.F. Cooper, Zane Grey, R.L. Stevenson, Karl May, H. Sienkiewicz, Ivan Kušan, Anto Gardaš, Zlatko Krilić, Hrvoje Hitrec i Milivoj Matošec, najčitaniji su dječji pisci pustolovnih romana.

DANIEL DEFOE, ROBINSON CRUSOE - IVAN KUŠAN, KOKO U PARIZU

Englez **Daniel Defoe** (1660.-1731.) bio je sin londonskog svjećara Jamesa Foea. Obrazovao se privatno, studirao je klasične pisce, bavio se trgovinom, bio je protestant u sukobu s vladinom religijom i proveo dosta vremena u zatvoru, podržao je revoluciju i bavio se špijunažom. Buran život, česti obrati, interes za raznolika područja, mučna iskustva, patnje i tjeskobe, izvlačenje iz neprilika lažima i glumom, mijenjanje stavova, bila je izvrsna priprema za književno stvaralaštvo. Njegovo bogatstvo postupaka, doživljaja, stavova, sklonost promjenama, vještina snalaženja u različitim sredinama, uvjetima i smjerovima, pomoglo mu je uživjeti se u različite sredine i likove iz svojih djela.

Ivan Kušan (1933., Sarajevo) studirao je na Akademiji likovnih umjetnosti. Zvanje mu je akademski slikar, a radio je kao urednik u novinama i nakladama te kao profesor dramaturgije. Cijeli život bavi se književnošću - romanopisac, pripovjedač, prevoditelj. Utemeljitelj je suvremenoga hrvatskoga dječjega romana, začetnik novoga dječjega romana i za života već dječji hrvatski klasik. Romanom *Uzbuna na zelenom vrhu* (1956.) najavio je novu fazu dječje književnosti koja se znatno razlikuje od tendencioznosti Mate Lovraka. Kušanova dječja proza ima mnogo autobiografskih

elemenata, ali ako ju usporedimo s hrvatskim klasičnim autobiografskim opisom djetinjstva u Zlatnim dancima Jagode Truhelke, može se reći kako Kušanovi romani nisu reprodukcija osobnog djetinjstva. Romani se dijele u dvije skupine: prvoj bi skupini pripadali romani u kojima se kao likovi javljaju Koko Milić i njegovi prijatelji i poznanici, a drugoj skupini one u kojima ih nema pa ih zamjenjuju drugi likovi. Bitne su odrednice Kušanove poetike: autohumor, igra i uvođenje sebe kao lika u djelo. Dobio je nagradu «Vladimir Nazor» za životno djelo, a za roman Koko u Parizu «Ivana Brlić-Mažuranić» i «Grigor Vitez». Prvi je hrvatski kandidat za nagradu «Andersen».

Roman Robinson Crusoe Daniela Defoea i Koko u Parizu Ivana Kušana, pustolovni su dječji romani. Robinson Crusoe smatra se prototipom pustolovnoga romana kojim započinje daljnji razvoj ove književne vrste, važne i u dječjoj lektiri. Koko u Parizu Ivana Kušana, podvrsta je pustolovnog dječjeg romana – detektivski roman. Kušan pravi odmak od krimi-strukture za odrasle ležernošću i igrom, mnoštvom događaja, napetom fabulom i dječacima istražiteljima, a time je stvorio uzor detektivskoga romana u hrvatskoj dječjoj književnosti.

Robinson Crusoe ima tri dijela. Prvi i drugi dio objavljeni su 1719., a treći 1720. godine. Ime Daniela Defoea nije pisalo na knjizi te su čitatelji navedeni povjerovati kako je sve napisao glavni junak. Defoe pravi zaokret od fantastične književnosti prema opisivanju stvarnoga života. Narator je glavni junak, radnja napeta, a pustolovine mnogobrojne. Vrijednost i važnost romana traje još i danas zbog njegove uloge u razvoju dječje književnosti i zato što pobuđuje zanimanje suvremenoga čitatelja, a njegov utjecaj nalazi se u različitim preoblikama i drugim umjetničkim vrstama. Robinzonade – prijevodi i prerade po uzoru na roman Robinson Crusoe, najbrojnije su bile u 18. i 19. stoljeću. Treći dio romana potpuno je zaboravljen, a čitatelja je zanimao samo prvi dio koji bi se mogao nazvati «Robinson na pustom otoku». Uzori i poticaji Danielu Defoeu bili su brojni putopisi i izvještaji o putovanjima oko svijeta, a posebno sudbina i doživljaji škotskog mornara Aleksandra Selkirka koji je na pustom otoku proveo četiri godine.

Smatra se kako ga je osobno poznao. Važan utjecaj imao je na Defoea i roman Oroonoko ili Kraljevski rob (1688.), avanturistkinje i spisateljice Aphre Behn.

Ivan Kušan u romanu Koko u Parizu prikazuje gradske dječake, dinamične, pustolovne i kriminalističke elemente izvrsno uklapa u svoje romane, a voli navoditi na pogrješan trag likove i čitatelje kako bi ih iznenadio na kraju romana. Njegovi romani prekinuli su tradiciju poučavanja i opominjanja djece, a u postavci krimi-priče upoznaje se skupina dječaka, pojavljuje se problem i zaplet, počinje pustolovina puna izviđanja, poruka, akcije, pogrješaka, opasnih situacija, krivih tragova te na kraju otkrivanja ukradene slike Mona Lise. Izgradio je tip romana o dječacima «privatnim detektivima» koji rješavaju tajne koje ih privlače i držat će cijelo vrijeme čitatelje u napetosti, i to u svih trideset poglavlja romana.

Detektivski roman svojevrsna je igra koja mora biti uvjerljiva, a podvizi junaka su preuveličani. U zadnjem poglavlju otkriva se kako je Koko sve sanjao i tako je san postao pokriće za vjerodostojnost radnje. Kušan se služio parodijom, humorom i

svjesnom najavom igre. San je pokriće za preveliku ulogu dječaka i kompliciranu igru sličnu onoj u krimićima za odrasle.

«Knjiga obiluje uobičajenim obilježjima toga žanra: motiv krađe umjetnine, bogati brodovlasnik, slavni novinar, krivotvorene umjetnine, zamjena slika, presvlačenje i prurušavanje, detektivi amateri, prislušivanje pomoću ugrađenoga mikrofona, počinjanje nekog posla radi mogućnosti špijuniranja, praćenje osumnjičenih, prizori na vrlo poznatim mjestima (u romanu je to Eiffelov toranj), jurnjava po gradu, okupljanje svih sudionika na kraju da se objasni rješenje slučaja i dr.»²

FABULA, LIKOVI I PRIPOVJEDAČ

Fabula je slijed događaja jednog romana predočenih onako kako su se u tom romanu dogodili, a neodvojiva je od likova u dječjoj prozi jer jedno uvjetuje drugo. Izvor za «gradu» romana može biti stvarna ili izmišljena zbilja, a autor prema tome stvara priču, to jest književnu zbilju. U romanu je prisutan i pripovjedač, primjetljiv u manjoj ili većoj mjeri. Zbivanje nije moguće odvojiti od glavnih likova, a nalaze se tu i sporedni likovi. Lik se karakterološki predstavlja na više načina, na primje opisom, portretiranjem, govorom, preko drugih likova.

Likovi su u dječjoj hrvatskoj prozi iz realne zbilje predstavljeni u djelovanju i u igri, optimistični i radoznali. Djeca u djelu nose zbivanja i predstavnici su dječjeg senzibiliteta. Uz njih se nalaze i likovi odraslih, ali oni su samo poveznica u razvoju priče dok djeca u romanu razvijaju radnju. Humor kao osobina likova, naglašen je sadržajno i stilski.

Glavni lik romana Robinson Crusoe Daniela Defoea jest upravo Robinson što se zaključuje po samom naslovu. On je i pripovjedač koji u prvom licu, kronološkim slijedom s povremenim retardacijama, pripovijeda radnju i tumači zbivanja u cijelom romanu. Pisac Defoe skriva sebe, to jest svoje ime, želeći uvjeriti čitatelja kako je sve o čemu se govori istina i dokument o jednom proživljenom životu. Sporedni likovi: Petko i njegov otac, kapetan broda, Španjolci s nasukanoga broda, zbunjeni mornari, Will Atkins.

Robinson Crusoe glavni je lik romana i njemu se posvećuje najviše pozornosti i najdublje mu se zalazi u psihu. Kompleksan je lik: moreplovac nemirna duha, istraživač, trgovac, ratar, stočar, lovac, bavi se raznim zanimanjima kako bi preživio na pustom otoku, usamljen, hrabar, prestrašen, religiozan, čovjek svog vremena – pripadnik srednjega građanskoga staleža u Engleskoj na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. Otac ga nije mogao zaustaviti od plovidbe po moru, a niti prvi brodolom nije ga mogao odvratiti od daljnje plovidbe kao i robovanje gusarima te uspješno vođenje plantaže u Brazilu. Njegov boravak na pustom otoku bio je ispunjen duševnim patnjama, snovima o bijegu, putovanjima i odlasku. Uspijeva preživjeti u borbi s prirodom pomoću različitih sposobnosti što predočava čovjekovu borbu za opstankom, ali njegov nemir, sklonost izazovu i srljanje u opasnosti nedvojbeno su njegove dominantne osobine. On, poput Odiseja, diše punim plućima samo u izazovu i nemiru.

² Crnković, Milan. *Tri Kušanova romana*, Školska knjiga, Zagreb, 1993., str. 88.

Podložan je raznim rasponima osjećaja od radosti do tuge i očaja. Prema svojim uspjesima, on je pobjednik i gubitnik, čovjek koji razmišlja, vjeruje, ima određen odnos prema društvu i politici. Robinson je na pustom otoku morao sam proizvesti sve što mu je bilo potrebno za život i to je pridonijelo značenju i privlačnosti lika i djela. Borba za održanje, prema mišljenju pedagoga, najbolje je uvođenje djeteta u poznavanje prirode i društva. Robinson nije idealizirani lik. Kritički se postavlja prema ideologiji svog vremena, to jest. dobro se odnosi prema Španjolcima, privržen je plemenitom divljaku Petku. On je čovjek koji sumnja i to značajna crta njegovoga karaktera. Samoća je stvaralačka jer ga navodi na razmišljanje, zaključivanje, smišljanje planova o bijegu, čitanje Biblije i ispitivanje savjesti. Hrabrost ga je potaknula na putovanje i opasnosti, a strah je pokretač njegovog djelovanja jer je bačen na nepoznati otok i ne zna što ga čeka.

Robinson vodi svoj dnevnik od 30. rujna 1659. godine, tek 27. lipnja iduće godine, kada se razbolio, prvi put ozbiljno razmišlja o Bogu i smislu života. Izrekao je svoju prvu molitvu: «Bože, pomози mi jer sam u velikoj nevolji!» Ozdravljenje ima dvostruko značenje: tjelesni oporavak, ali Robinson je preporođen i duhovno te boravak na otoku shvaća kao sreću i povlasticu, daleko od izopačenoga društva.

Petko je bio domorodac kojega je Robinson spasio te mu je taj «plemeniti divljak» postao vjerni sluga. Njegov lik unosi u radnju romana dijalog, živost, humoristične elemente i egzotiku drukčije kulture.

Sporedni likovi nemaju bitan značaj te se smatra kako je Robinson Crusoe roman s jednim jedinim likom – Robinsonom.

Roman Koko u Parizu detektivski je dječji roman koji se zasniva na napetoj fabuli, domišljatosti i nadmudrivanju protivnika. Likovi su postavljeni u iznenadne situacije, a autor ih vodi nepredvidljivim i samo njemu do kraja preglednim fabularnim tijekovima. Pothvat je velik, radnja zapletena, pisac je pretjerao u kompozicijskoj mreži, ali se zato događa – u snu.

Autorski pripovjedač zna sve o likovima i događajima, tumači ih i najavljuje. Poistovjećujemo ga s autorom, dakle stvarnom osobom iz životne zbilje. Njega zastupa nejasan, posve sporedan slučajni lik, a to je pariški bogalj koji se na kraju romana i predstavlja: Ivan Kušan!

Kušanovi dječaci sa zagrebačkih ulica novost su u hrvatskom dječjem romanu. Javljaju se najčešće isti likovi: dvanaestogodišnji učenik Ratko Milić, nadimka Koko i njegovi stari i novi prijatelji. Ne radi se o zaokruženoj cjelini, nego o nizu romana, tako zvanom Koko-serijalu.

Simpatični su svi nestašluci likova iz romana jer ne prerastaju u zlo, a dječja pustolovina usmjerena je plemenitom cilju, to jest hvatanju prekršitelja zakona, slično kao i u romanu Ericha Kästnera Emil i detektivi.

Koko je sudionik u događajima povezanim s krađom slavne slike Mona Lisa iz pariškog muzeja Louvre. Mnogobrojni su likovi, nema glavnih junaka, a nastupaju ili djeluju pojedinačno ili u parovima: slikar Pokle - romantičar, želi biti slobodan i slikati plava sunca, brodovlasnik Somais - bogataš, sluga Maurice, autor romana maskiran u bogalja – tajanstven neobičan izaziva strah iznenađuje; parove čine dječaci Koko i Zlatko – visok i veoma bistar i pametan, Marie i Katsarida – kćer slavnoga novinara i

sin bogatoga brodovlasnika, Frederic i Charles – lažni brijači, to jest detektivni osiguravajućega društva, Jean i Michel – dječaci iz Pariza, redatelj Worson i slavni novinar Marcel Clever.

MJESTO RADNJE

U romanu Robinson Crusoe spominju se različita mjesta radnje u kojima je boravio glavni lik, ali najznačajnije mjesto na kojem je proveo dvadeset i osam godina, osamljeni je tropski otok. Pobjegao je od kuće u Engleskoj, neko vrijeme živio u Brazilu kao vlasnik plantaže, putovao je uz obalu Južne Amerike radi trgovine robovima, doživio je brodolom, dospijeva na pusti otok te se nakon dugo godina vraća natrag u Englesku. Uvjeti za preživljavanje na otoku bili su povoljni, a uspio je s nasukanoga broda spasiti predmete iz civilizacije koji su mu pomogli u preživljavanju. Robinsonov odnos prema prirodi je racionalan i gospodarski – nastoji podčiniti prirodu i proračunato smišlja kako iskoristiti njezina bogatstva.

Dječaci Koko i Zlatko putuju iz Zagreba u Pariz u koji je smještena radnja romana Koko u Parizu. Život i način života u gradu, normalna je pojava u svim Kušanovim romanima. Mjesto radnje je Pariz po kojem dječaci jure podzemnom željeznicom, autobusima, pješice, obilaze mnoge ulice, trgove, kuće slikara Poklea, novinara Marcele Clevera i brodovlasnika Somaisa. Od putovanja u Pariz Koko je očekivao razgledavanje kulturnih znamenitosti, umjesto toga doživio je najuzbudljiviju pustolovinu za koju se ispostavilo kako se dogodila – u snu.

VRIJEME RADNJE

Robinson Crusoe na početku romana priča o svom životu. Rodio se 1632. godine u gradu Yorku u Engleskoj. S devetnaest godina pobjegao je od kuće, iako ga je otac nagovarao neka ostane i bude pravnik. Želja za putovanjem i pustolovinama bila je jača.

Robinson ima vremena u izobilju, odnosno on je najbogatiji vremenom. Ono mu je teklo sporo i počeo ga je pažljivo mjeriti napravivši drveni kalendar. Vrijeme mu nije bilo potrebno kako bi utvrdio vanjske događaje jer ih uopće nije bilo, a također ni rokova do kojih mora nešto napraviti. Prvu godinu vrijeme mu je važno i pažljivo ga bilježi, osobito u svoj dnevnik. Kasnije, ono je kategorija koja za Robinsona postaje sve bitnija. Pažljivo računajući vrijeme, Robinson je na otoku boravio dvadeset i osam godina, dva mjeseca i devetnaest dana.

Kušanov roman Koko u Parizu, suvremeni je dječji roman 20. stoljeća. Objavljen je 1972. godine, a cijela radnja romana smještena je u Kokov san koji je pokriće za preveliku ulogu dječaka i kompliciranu igru sličnu onoj u krimićima za odrasle.

OPISI

Čitajući Robinsona Crusoea, uviđa se Defoeov smisao za detalje i to posebno u slikovitom prikazu života na udaljenom i egzotičnom otoku, to jest od brodoloma i spašavanja stvari iz civilizacije s nasukanoga broda do opisa biljnoga i životinjskoga svijeta te raznih Robinsonovih zanimanja na primjer pravljenja kruha od vlastitoga ječma.

Svi likovi u Kušanovom romanu *Koko u Parizu* preuzeti su iz njegovih prethodnih dječjih romana. Pisac računa na to kako su čitatelju otprije poznati i ne izmišlja nove karakterizacije, nego ponavlja opise, sklonosti, navike i postupke likova.

JEZIK I STIL

Jezik i stil Daniela Defoea jednostavan je, jasan i književno nedotjeran. Pisao je brzo i rukopise nije pažljivo dotjerivao. Defoe je jednom izjavio: «Kad bi me zapitali što ja smatram savršenim stilom ili jezikom, ja bih odgovorio da takvim jezikom smatram onaj na kome bi se čovjek mogao obratiti gomili od pet stotina ljudi srednjih i raznih sposobnosti (isključujući idiote i luđake), pa da ga svi oni razumiju.»³

Njegove tekstove, a osobito Robinsona, urednici su prepravljali i «lagano stilizirali». Dajući prednost pričanju u prvom licu, izostao je dijalog koji pridonosi dramatičnosti i razbijanju monotonije. Takav jezik i stil pridonose realističnosti koja se temelji na upotrebi neizravnoga umjesto izravnoga govora i prevoditeljevom pojednostavnjenju predugih fraza. Umjesto aristokratskoga društva i kićenoga stila, Defoe prikazuje niže slojeve društva i njihov obični jezik. Česta je upotreba pravopisnoga znaka točka zarez koji pomaže uvjerenju kako su tako odijeljene rečenice bliže jedna drugoj i više pripadaju cjelini nego one odijeljene točkom.

Ivan Kušan baštini stilska obilježja hrvatskog i svjetskog dječjeg romana, a osobito je utjecao na njega dječji pisac Erich Kästner te Mark Twain.

Ante Stamać navodi: «Kušan je meštar jezika, hrvatskog jezika, majstor koji diljem prostranstava toga jezika ište i kultivira njegova tradicionalna i moderna, pa i interlingvalna postignuća.»⁴

Njegova originalnost prepoznaje se na razini osnovnih značenjskih jedinica: hiperboli (preuveličavanje je topos dječje stilistike), parafraze u svrhu parodije, jezične igre, žargonske tvorbe. Svi su ti oblici u romanu s namjerom da oduševe mladoga čitatelja, nasmiju ga te istodobno i pouče. Kušanov jezik nema samo funkciju prijenosa sadržaja, nego i književnostilsku, čime je oplemenio i dao vrijednost dječjem stilu.

Na planu fabule, likova i stila, uvjerljiv je i autentičan te samim time začetnik novog proznoga diskursa u hrvatskoj književnosti.

Važno je obilježje dječjeg klasičnog stila – humor.

Dijete voli igru, pokret, razigranost, dinamiku i smijeh. Iz pustolovina Kušanovih junaka izbija mnogo humora, komičnosti i napetosti. Čitatelju se nameće

³ Crnković, Milan. *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 191.

⁴ Stamać, Ante. *Nasmiješeni svijet Ivana Kušana* – u: Kušan, Ivan. *Za Mladež i Starež*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 5.

zabavna igra u kojoj se ne zaboravljaju dječje mogućnosti, a pisac se ironično igra s «rekvizitima» kriminalističkoga žanra. Kušanovi dječaci nisu hrabri, inteligentni «detektivi», nego griješe te iz njihovih pustolovina izbija mnogo humora, komike i napetosti.

Kušanu pripada značajno mjesto zbog humorne interpretacije dječjega svijeta koje je također značajka i drugih prozaika hrvatske dječje književnosti kao što su: Hrvoje Hitrec, Zvonimir Milčec i Pajo Kanižaj.

Elementi za tvorbu humora mogu se promatrati na dvjema razinama: razini naracijskog diskursa i na razini osnovnih jezičnih jedinica.

Zanimljiv je razgovor bogalja i slikara Poklea u kojem se otkriva kako je pisac zapravo lik u svom romanu: «Samo znate – govorio je Kušan i smješкао se – iako sam odmah vidio da će biti gužve oko «Mona Lize», nije sve pošlo kako treba. Da se nisam sam upleo, nikada od svega toga ne bi ispaio roman. Nabavio sam, je li, ovu drvenu nogu, stavio crni povez na oko. Postao sam najzagonetnija ličnost u svojoj knjizi.»⁵ Napetost, misteriozne okolnosti i mračni prostori zamijenjeni su dječjom humorom igrom u strukturi krimića. Humor je jedan od načina pedagožičnosti dječje književnosti.

«Potvrđuje, dakle – osobito serijom romana o Koku – kako se humor (i ironija) mogu pojaviti kao gradbeni element (i) u stvaranju određenoga dječjega žanra. Štoviše, razložno bi se moglo govoriti i o Kušanovoj tematskoj parodiji detektivskih romana. Likovima djece, naime, Kušan «naglavačke» postavlja pravocrtnu i besprijeckornu kombinatoriku koja karakterizira tijekom radnje ostalih detektivskih romana.»⁶

Kušan je dječji klasik dječjim smijehom!

PROTOTIP PUSTOLOVNOGA ROMANA

Roman Robinson Crusoe Daniela Defoea nalazi se na početku pustolovne dječje književnosti, a najznačajniji je njegov prvi dio objavljen 1719. godine. O njemu se govorilo kao o prvom engleskom modernom romanu i prototipu pustolovnoga (avanturističkoga) romana iz kojega počinje razvoj te književne vrste. U razvoju europskoga romana značajni su i drugi Defoeovi romani zbog svoje istinitosti i dokumentarnosti te potpunoga napuštanja aristokratskoga francuskoga tipa romana i viteških romanci. Robinson otvara put realističnom i modernom engleskom romanu zasnovanom na shvaćanjima i težnjama engleske građanske klase, puritanskoj vjeri i iskustvenoj filozofiji.

Roman nije prvo djelo pustolovne književnosti jer je ona imala dug razvoj: Gilgameš iz trećega tisućljeća prije Krista, Sinuhe Egipćanin iz drugoga tisućljeća prije Krista, priče o Josipu iz Starog Zavjeta, Homerova Ilijada i Odiseja, Tisuću i jedna noć, srednjovjekovne viteške priče, pikarski španjolski roman iz 16. stoljeća.

Romanom Robinson Crusoe uspostavlja se nova struktura pustolovnoga romana jer Defoe odbacuje čuda i mitološka bića. Junak je snažna osoba koja se mora dokazati

⁵ Kušan, Ivan. *Koko u Parizu* – u: Kušan, Ivan. Tri tornja, Ljevak, Zagreb, 2001., str. 302.

⁶ Hranjec, Stjepan. *Smijeh dječje hrvatske književnosti*, Tonimir, Varaždinske toplice, 2000., str. 69.

u borbi za opstanak, živi u strahu od svega što bi mu se moglo dogoditi, radnja je napeta, a junak na kraju pobjeđuje i vraća se kući. Sličnosti s Robinsonom, ali i razlike u pojedinostima imaju romani o gusarima, moreplovcima, lovcima, Indijancima i kaubojima, ljudima poput Tarzana, to jest onima koji se prilagođavaju životu u divljoj prirodi daleko od civilizacije.

Dvije su važne značajke Defoevog romana: realističnost i pustolovnost. Funkciju realističnosti u romanu imaju: dokumentarnost, pripovijedanje, dnevnička proza i pustolovnost.

Dokumentarnost – uvjerljivost pisanog izvještaja o stvarnim događajima romanu daje to što se Defoe koristio stvarnim doživljajima mornara Aleksandra Selkirka, izvještajima s putovanja, putopisima; Robinson Crusoe sređuje inventar stvari s nasukanoga broda, precizno izračunava zalihe, stručno opisuje morske struje i vjetrove, hladno promatra prirodu razmišljajući kako ju iskoristiti, ne idealizira svoje sposobnosti, čvrsto planira rad i bitke.

Pripovijedanje – odricanjem od autorstva i pripovijedanjem u prvom licu, Defoe postiže uvjerljivost te čitatelj zaključuje kako je sve to doživio Robinson te on o svemu pripovijeda; može ispričati svoje doživljaje veoma uvjerljivo i zadobiti povjerenje čitatelja jer se radnja odvija u nepoznatim i udaljenim krajevima.

Dnevnička proza – pripovijedanje ima oblik dnevničke proze kad je formalno zapisano kao dnevnik s nadnevcima, ali i onda kad takvoga vanjskoga izgleda nema; važan pojedinačni događaj samo se spomene i kasnije detaljnije prikaže; Defoe umanjuje učinak svojstven pustolovnom romanu i dobiva izvornost dnevničke proze.

Pustolovnost – mnogi postupci svojstveni pustolovnom romanu mogu se pronaći u Robinsonu, na primjer lik čovjeka koji srlja u opasnosti, brodolom i egzotično mjesto radnje; unutarnjoj napetost čitatelja pridonosi praćenje junakovih pothvata te stalna neizvjesnost i napetost.

U romanu se ne pojavljuju dvije stalne značajke pustolovnih djela: osobna borba glavnoga junaka i ljubav. Sve ono što čitatelj prepoznaje kao realno i što gradi pustolovnost, Defoeva je fikcija koju je znao nametnuti svijetu kao istinu. Roman su prihvatila djeca, koristio je pedagogima, privlačio je pustolovinom i poticao na oponašanje i stvaranje sličnih djela.

DETEKTIVSKI ROMAN

Ivan Kušan afirmira dječji detektivski roman s obiljem događaja, napetom fabulom, dječacima istražiteljima, lažnim tragovima, a u romanu se igraju i odrasli. Pisac se igra značajkama krimića izmišljajući različite načine pomoću kojih će djeca pokazati što sve mogu i znaju, osobito kad su radoznala i hrabra.

Kušan je rekao: «U početku sam Koka vodio kroz izmišljena prigradska naselja koja sam nazvao Zeleni Vrh. U dvije ga knjige vodim kroz istočno zagrebačko područje, kako bih ga u četvrtoj knjizi uputio na izlet u Pariz, u grad uz koji su vezana moja književna i slikarska iskustva (pisac je završio slikarski odsjek Likovne akademije u Zagrebu). I sam sam često sanjao o putu u Pariz, i kako sam ostvario taj

san, sasvim je logično da mali junak moje pripovijetke sanja o putu u umjetničko središte «starog kontinenta».⁷

Cijela radnja romana događa se u velikom gradu i to je čista igra po pravilima detektivskoga romana potaknuta krađom najslavnije i najbolje čuvane slike na svijetu – Leonardove Mona Lise. Koko i Zlatko te njihovi «jezično pofrancuzeni» i zato neprepoznatljivi, prijatelji i poznanici iz zagrebačkoga kruga, sudionici su zapletene igre. Istina je složena i njezino rješenje je u rukama pripovjedača, a on je pariški bogalj koji se u posljednjem, tridesetom poglavlju romana i predstavlja: Ivan Kušan! Pustolovina u Parizu bila je san koji je usnuo Koko. Kušan je proširio mogućnost dječjega detektivskoga romana stvorivši svoj tip koji je prepoznatljiv po napetoj priči, čistoj fikciji i igri prema određenim pravilima, humoru, blagoj ironiji, dodjeljivanju uloga likovima iz svojih prethodnih romana i uvođenjem pisca kao režisera radnje – našalio se na svoj račun time što se maskirao u bogalja i na kraju romana osigurao se snom koji dopušta sve. U igru je uveo djecu kao sudionike, a time nije narušio vjerodostojnost i fiktivnu stvarnost igre. Pružio je mladom čitatelju, sklonom igri i doživljajima, veoma zanimljiv roman.

PRERADE I PRIJEVODI

Roman Robinson Crusoe sastoji se od tri dijela. Prvi i drugi dio objavljeni su 1719., a treći dio 1720. godine. Roman je imao mnoge prerade, započete već iste godine kad je objavljen, cijelo 18. i 19. stoljeće preplavljaju tako zvane robinzonade. Najvažnija književna djela potaknuta tim romanom bila su Gospodar muha, pesimistična i negativna vizija pustoga otoka u djelu Williama Goldinga, a koja se oslanja na Ballantyneov Koraljni otok iz 1858. godine.

Teško je razlikovati prerade od robinzonada pa Milan Crnković navodi: «Razlika bi bila u tome što se u preradama provode kraćenja teksta, sitnija i krupnija, što se tekst prepričava, što se likovi prilagođuju nacionalnosti i sklonostima prevoditelja, što se narator iz prvoga lica prebacuje u treće, što se prilagođuju ideološki stavovi i prave ustupci čitateljevu senzibilitetu, a u robinzonadama se ista tema – čovjekova mogućnost opstanka u divljoj prirodi daleko od civilizacije – ostvaruje ili na drugom mjestu, ili u drukčijim uvjetima, ili na drugi način, zadržavajući ipak jasnu vezu s Robinsonom.»⁸

Robinsonade i prerade pokušavaju «popraviti» tekst i približiti ga djetetu, pojačati napetost, učiniti ga korisnim u pedagoškom smislu, mijenjati neke Robinsonove stavove, kao na primjer odnos prema prirodi, civilizaciji i religiji.

Robinsonadama su se nazivala i najvažnija djela u razvoju pustolovnoga romana: Ballantyneov Koraljni otok (1858.), Otok s blagom (1883.) Roberta Luisa Stevenzona, Cooperovi romani o Indijancima (prva polovina 19. stoljeća), Tajanstveni otok (1874.-1875.) Julesa Vernea te ostali manje poznati romani, Fouinetov Mali

⁷ Zalar, Diana. *O putovanjima, obećanjima i još nekim važnostima* – u: Kušan, Ivan. *Koko u Parizu, Mozaik knjiga*, Zagreb, 2001., str. 8.

⁸ Crnković, Milan – Težak, Dubravka. *Povijest hrvatske dječje književnosti, od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002., str. 51.

Robinson (1810.), Malles de Beaulieuov Dvanaestogodišnji Robinson (1824.), Campeova Emma, ženski Robinson (1837.).

U hrvatskoj dječjoj književnosti treba istaknuti Tajnu zelene pećine Ante Gardaša.

Prijevod Robinsona Crusoea pojavljuju se na mnogim jezicima: francuski i njemački 1720., nizozemski 1721., talijanski 1731., danski 1744., švedski 1745., ruski 1762-1764. godine.

Hrvatski prijevod Defoevog Robinsona Crusoea izlazi tek 1864. godine, i to s njemačke prerade, a prevoditelj je bio Ivan Čačić.

Antun Vranić preveo je 1796. godine Campeov roman Mlađi Robinson i naslova Mlajši Robinson.

Tajna zelene pećine (1996.), pustolovni je krimić hrvatskoga dječjeg pisca Ante Gardaša. Roman je «svojevrsna robinzonada» koja sadrži mnoge značajke pustolovnoga romana, na primjer brodolom, pusti otok, potraga za blagom i otkrivanje tajne koja se nalazila u tajanstvenoj pećini.

Ivan Kušan objavio je osam knjiga za djecu. Sve su dječji romani, a jedino Strašni kauboj sadrži pripovijetke, crtice, skice i biografske zapise.

Prvo izdanje romana Koko u Parizu izašlo je 1972. godine u biblioteci «Vjeverica», a 1975. godine u New Yorku. Kušan je za njega dobio nagrade «Ivana Brlić-Mažuranić» i «Grigor Vitez».

Prema romanu napravljen je strip, a dospio je u kazalište gdje ga je u prosincu 1979. godine premijerno izvelo Zagrebačko kazalište mladih. Dječji romani Ivana Kušana bili su prevedeni na mnoge strane jezike što potvrđuje kako zauzimaju značajno mjesto u dječjoj književnosti.

KNJIŽEVNA KRITIKA

Važnost Daniela Defoea u svjetskoj književnosti i klasika hrvatske dječje književnosti, Ivana Kušana, otkrili su najznačajniji kritičari i interpretatori njihovih djela: Milan Crnković, Dubravka Težak, Stjepan Hranjec, Ivo Zalar, Ante Stamać, Duško Car i Breda Kapetanić-Kogoj.

Milan Crnković i Dubravka Težak smatraju kako su Defoeov buran život, mučna iskustva, interes za raznolika područja, patnja i tjeskoba, izvrsna priprema za nekoliko romana koje je napisao u završnom razdoblju života. Robinson Crusoe pisan je za odrasle, ali je njegov prvi dio postao jedna od najvažnijih i najomiljenijih dječjih knjiga. Prihvatila su ga djeca, pedagozi, privlačio je pustolovinom i poticao na oponašanje i stvaranje sličnih djela. J.J. Rousseau u svom pedagoškom romanu Emile spominje kako je prva i najznačajnija knjiga koju će Emile pročitati – Defoeov Robinson Crusoe.⁹

Interpretacije romana su različite: J.J. Rousseau i romantika, povratak čovjeka prirodi, mogućnost života daleko od civilizacije, traženje spasa u prirodi i prirodnom životu. Samoća i odvojenost od društva najviše pogađaju Robinsona jer je čovjek bio i ostao društveno biće. Defoe je znatno realističniji nego njegovi kasniji interpretatori, a

⁹ Crnković, Milan. *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 189.

možda je u tome tajna njegovoga uspjeha. Današnjem djetetu to nije prva i najvažnija knjiga, ali je trajna njezina vrijednost i važnost zbog uloge u razvoju dječje književnosti. Roman je veoma zanimljiv suvremenom čitatelju, a njegovi tragovi mogu se naći u raznim preoblikama u mnogim knjigama i u drugim umjetničkim djelima.

Breda Kapetanić-Kogoj navodi kako pustolovni romani Daniela Defoea pobuđuju zanimanje širokoga kruga čitatelja. Vjerodostojnost kao glavni cilj svoga pisanja, postiže pripovijedanjem u prvom licu i svakodnevnim govorom. Izvorni je naslov najpoznatijeg romana – Život i čudne neviđene pustolovine Robinsona Crusoea, mornara iz Yorka.

Robinson Crusoe ostao je razboriti praktičar i tipičan građanski trgovac razvijenoga osjećaja za vlasništvo.

Milan Crnković ističe kako romani Ivana Kušana pripadaju krugu romana o gradskim dječacima koje je prvi stvorio Erich Kästner u svom dječjem romanu Emil i detektivi. Kušan ostvaruje atmosferu života prosječnih dječaka sa zagrebačkih ulica, a njoj su podređena sva sredstva izraza i kompozicije. Izgradio je vrstu romana o dječacima «privatnim detektivima», a oni su radoznali i neumorno tragaju za rješenjem tajni koje ih privlače. Napeta i tajanstvena fabula podliježe unaprijed određenom planu akcije dječaka. Uvjerljivost dječjih likova drži u napetosti mladoga čitatelja koji je približno istih godina kao i junaci iz romana. U radnji sudjeluje skupina djece, ne teži se realističnosti, nego stvaranju uvjerljivoga izmišljenoga svijeta u kojem su autentična samo djeca. Razlika između glavnih i ostalih dječjih likova nije prenaplašena, a ni likovi odraslih nisu u pozadini. Odlučivši se za tip detektivskoga dječjega romana zasnovanoga na napetoj radnji i nadmudrivanju protivnika, Kušan je za djecu morao izabrati velike pothvate koji bi privukli pozornost i potvrdili junake, ali i bili po njihovoj mjeri. U romanu Koko u Parizu pothvat je golem, radnja zapletena, ali se zato događa – u snu.

Kušan se ironično igra s rekvizitima kriminalističkoga žanra, a u liku Koka oživljava svoj lik iz djetinjstva. Za likove i ambijente crpio je inspiraciju iz stvarnosti, a za fabulu uglavnom iz mašte.

Stjepan Hranjec navodi glavna obilježja Kušanove gradnje romana: nova djeca iz urbane sredine, baštinió je iz tradicije dječjega romana te se s obzirom na svjetski dječji roman, ukazivalo na Kästnerov i Twainov utjecaj, slijedi suvremene stilske tendencije, preuzima strukturu detektivskoga romana – afirmira dječji detektivski roman, javlja se serija likova – isti junaci s istim imenima i nadimcima, humor – Kušan se neopterećeno smije i dobroćudno ironizira. Stvorio je dječji roman s napetom pričom, humorom, blagom ironijom, nestašnim gradskom dječacima sklonima igri i doživljajima. Na planu fabule, likova i stila, uvjerljiv je i autentičan. Začetnik je novoga proznoga izričaja u hrvatskoj dječjoj književnosti.

Ivo Zalar smatra kako je Kušanovo književno stvaralaštvo, govoreći o razvoju hrvatskoga dječjega romana, početak nove etape suvremenoga pristupa dječjoj problematici – depedagogizacija u pozitivnom smislu, pisanje za djecu s izvanrednim poznavanjem tog odnosa i podizanje hrvatskoga dječjega romana na višu umjetničku razinu.

Duško Car navodi kako je Kušan unio grad u svoje romane i bio usredotočen na stvaranje gradske atmosfere. Njegovi junaci dišu gradski zrak, željni su pustolovina, doživljavaju pulsiranje grada, stvaraju svoje svjetove, logikom i rasuđivanjem donose zaključke.

Ante Stamać ističe kako se kriminalistička priča u romanu *Koko u Parizu*, ispričana kao ozbiljna dječja igra, zapleće smjerom koji nije u toj podvrsti romana čest, radi se, naime o pitanju zbiljske istine i mogućnosti njezina potvrđivanja. Kušanovi romani napete su priče potrage, logičnih sljedova i nepredvidljivih obrata. Kriminalističke priče oblikovane su i rješavane na dječji način – prirodnom inteligencijom i urođenim moralnim ustrojstvom.

ZAKLJUČAK

Pustolovina je događaj koji izlazi iz okvira svakodnevnoga života, a pustolovna djela sadržajno su ispunjena neobičnim putovanjima, brodolomima, životom na pustom otoku, traženjem zakopanog blaga, gusarenjem, prikazom egzotičnih sredina, Divljim zapadom, izgubljenošću u pustinji.

Tri su bitne značajke pustolovne književnosti: romantika ambijenta, izvanredna situacija i posebna vitalnost likova. Shema pustolovnoga romana prilično je jednostavna: hrabar, snažan i snalažljiv junak mora izvršiti težak zadatak i svladati mnoštvo opasnosti, ali na kraju pobjeđuje. Pustolovni roman dijeli se u mnogo podvrsta: robinzonade, gusarski roman, roman o moreplovcima, kaubojima i Indijancima, kopačima zlata, detektivski roman ili krimiči uopće, povijesni roman, znanstvenofantastični roman i sl.

Roman *Robinson Crusoe* engleskoga pisca Daniela Defoea, objavljen je 1719. godine. Imao je veliku popularnost među čitateljima i niz imitacija među piscima, a razlozi za to bili su mnogobrojni jer su ga prihvatila djeca i pedagozi, a privlačio je pustolovinom te poticao na stvaranje sličnih djela. Povjesničari književnosti smatraju roman *Robinson Crusoe* prvim primjerom pustolovnoga romana, ali i prototipom književnog djela za djecu uopće.

Ivan Kušan, klasik hrvatske dječje književnosti, zauzeo je jedno od glavnih mjesta u razvoju hrvatskoga dječjeg romana. Značajke su njegovih romana: uklanjanje pedagoške političnosti iz fabule, na podlozi dominantnog kăstnerovskog romana pronašao je svoj tip – detektivski roman, gradska atmosfera, isti likovi u različitim romanima i situacijama, humorom i svodenjem na igru uspio je naći pokriće za vjerodostojnost zamršene i tajanstvene fabule, blaga ironija, autobiografskim elementima djelomično je učvrstio osnovu svojih romana, poštovanje djeteta i izjednačavanje udaljenosti između djece i odraslih. Ivan Kušan pokazao se u romanu *Koko u Parizu* izvrsnim piscem detektivskoga romana, čiste fikcije i igre prema određenim pravilima, uveo je djecu kao sudionike i time nije narušio vjerodostojnost igre, a čitatelju je pružio zanimljiv i privlačan roman.

LITERATURA

- Crnković, Milan (1980.), Dječja književnost. Zagreb: Školska knjiga.
Crnković, Milan (1995.), Robinson Crusoe Daniela Defoea. Zagreb: Školska knjiga.
Crnković, Milan (1993.), Tri Kušanova romana. Zagreb: Školska knjiga.
Crnković, Milan, Težak, Dubravka (2002.), Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine. Zagreb: Znanje.
Defoe, Daniel (2002.), Robinson Crusoe. Zagreb: Mozaik knjiga.
Diklić, Zvonimir, Zalar, Ivo (1980.), Čitanka iz dječje književnosti, Zagreb: Školska knjiga.
Hranjec, Stjepan (2004.), Dječji hrvatski klasici. Zagreb: Školska knjiga.
Hranjec, Stjepan (1998.), Hrvatski dječji roman. Zagreb: Znanje.
Hranjec, Stjepan (2000.), Smijeh dječje hrvatske književnosti. Varaždinske Toplice: Tonimir.
Kušan, Ivan (2001.), Koko u Parizu. Zagreb: Mozaik knjiga.
Kušan, Ivan (2001.), Tri tornja. Zagreb: Ljevak.
Kušan, Ivan (1998.), Za Mladež i Starež. Zagreb: Školska knjiga.
Težak, Stjepko, Babić, Stjepan (2003.), Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga.
Zalar, Ivo (1983.), Dječji roman u hrvatskoj književnosti. Zagreb: Školska knjiga.

UDK 821.111-93-311.3.09
821.163.42-93-311.3.09
Expert Paper
Received on: 25.03.2008.

KRISTINA ŽEKO*

CHILDREN'S ADVENTURE NOVELS

Summary: *The paper presents children's adventure novels and their features. The comparison and interpretation was conducted on the novels Robinson Crusoe by Daniel Defoe and Koko u Parizu by Ivan Kušan. The most important features of adventure novels are a romantic setting, an unusual situation, and the special vitality of characters.*

Key words: *children's adventure novels, Daniel Defoe, Robinson Crusoe, Ivan Kušan, Koko u Parizu, adventure novel prototype, detective novel, adaptations and translations, literary criticism.*

---

* Kristina Žeko, prof., Osnovna škola „Lipovac“, Lipovac